

Петро Малик,
Юрій Клоновський
(Чернівці)

РОЛЬ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ

У статті розглядається роль християнської освіти у формуванні протестантської ідентичності та світоглядних орієнтирів. Проаналізовано значення християнської освіти як важливого чинника духовного становлення особистості, засвоєння біблійних цінностей, формування конфесійної самосвідомості та моральної відповідальності. Особливу увагу приділено впливу освітнього процесу на розвиток протестантського світогляду, що ґрунтується на біблійних принципах, особистій вірі, етичних нормах і практиці християнського служіння. З'ясовано, що християнська освіта у протестантському середовищі виконує не лише навчальну, а й виховну, духовно-формувальну та світоглядну функції. Обґрунтовано, що системне поєднання богословських знань, духовного виховання та церковної практики сприяє збереженню протестантської ідентичності в умовах сучасних суспільних трансформацій і кризових ситуацій. Зроблено висновок, що християнська освіта є одним із ключових інструментів передачі та засвоєння віровчення, утвердження ціннісних орієнтирів і підготовки віруючих до активної участі в церковному та суспільному житті.

Ключові слова: християнська освіта, протестантська ідентичність, світоглядні орієнтири, протестантизм, духовне формування, конфесійна самосвідомість, біблійні цінності, богословська освіта, християнське виховання, церковне служіння.

The article examines the role of Christian education in shaping Protestant identity and worldview orientations. The study analyzes the significance of Christian education as an important factor in the spiritual formation of the individual, the assimilation of biblical values, the development of confessional self-awareness, and moral responsibility. Particular attention is paid to the influence of the educational process on the development of a Protestant worldview grounded in biblical principles, personal faith, ethical norms, and the practice of Christian ministry. It is demonstrated that Christian education in the Protestant environment performs not only an instructional function but also educational, spiritually formative, and worldview-shaping functions. The article substantiates that the systematic combination of theological knowledge, spiritual formation, and church practice contributes to the preservation of Protestant identity in the context of contemporary social transformations. It is concluded that Christian education is one of the key instruments for transmitting doctrine, affirming value orientations, and preparing believers for active participation in church and public life.

Key words: Christian education, Protestant identity, worldview orientations, Protestantism, spiritual formation, confessional self-awareness, biblical values, theological education, Christian upbringing, church ministry.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю ґрунтовного богословського осмислення ролі християнської освіти у формуванні протестантської ідентичності та світоглядних орієнтирів в умовах сучасних суспільних і культурних трансформацій. У ХХІ столітті релігійне середовище зазнає суттєвих змін під впливом процесів секуляризації, глобалізації, цифровізації, ціннісного плюралізму та переосмислення традиційних форм духовного життя. У таких умовах перед протестантськими спільнотами постає виклик не лише збереження власної конфесійної

самобутності, а й передання біблійних істин, духовних цінностей і богословських орієнтирів новим поколінням віруючих.

Особливого значення в цьому контексті набуває християнська освіта як цілісний і комплексний процес духовного, морального, інтелектуального й світоглядного становлення особистості. У протестантській традиції освіта завжди мала вагоме значення, оскільки була пов'язана з утвердженням авторитету Святого Письма, розвитком особистої відповідальності віруючого для пізнання істин віри, формуванням здатності до самостійного богословського осмислення та активної участі в житті церковної громади. Саме тому християнська освіта в протестантському середовищі не обмежується лише переданням знань, а й виступає важливим засобом формування конфесійної ідентичності, моральної культури, духовної зрілості та відповідного способу мислення.

Актуальність теми також визначається тим, що в сучасному інформаційному суспільстві дедалі відчутнішою постає проблема світоглядної дезорієнтації, розмитості моральних критеріїв і втрати ціннісних орієнтирів. У цих умовах протестантська християнська освіта може розглядатися як один із важливих чинників формування цілісного біблійного світогляду, що поєднує віру, знання, етичну відповідальність і практику християнського служіння. Вона сприяє не лише укоріненню особистості в християнській традиції, а й формує здатність до критичного осмислення сучасних культурних процесів крізь призму євангельських цінностей.

Не менш важливою є й практична значущість обраної проблематики. Осмислення ролі християнської освіти у формуванні протестантської ідентичності має важливе значення для розвитку церковного служіння, удосконалення освітніх програм, підготовки служителів, педагогів, катехитів і лідерів громад. Дослідження цієї проблеми дає змогу виявити потенціал освіти як інструменту збереження віросповідної спадкоємності, духовного виховання молоді та зміцнення внутрішньої єдності протестантських спільнот. Окрім того, воно сприяє глибшому розумінню взаємозв'язку між богословським знанням, церковною практикою та особистісним становленням віруючого.

Отже, актуальність статті полягає в тому, що дослідження християнської освіти як чинника формування протестантської ідентичності та світоглядних орієнтирів відповідає сучасним потребам богословської науки й церковної практики. Воно є важливим як для теоретичного осмислення місця освіти в житті протестантських громад, так і для практичного пошуку ефективних шляхів збереження духовної спадщини, формування зрілої віри та виховання відповідального християнина в сучасному світі.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблема християнської освіти є міждисциплінарною і розробляється в богослов'ї, релігієзнавстві, педагогіці, історії освіти та філософії. У класичних працях із християнської педагогіки Р. Пазмійо, Дж. Найта, А. Голмса та Дж. К. А. Сміта окреслено фундаментальні засади християнського освітнього мислення, місце віри в освітньому процесі, взаємозв'язок між вихованням, світоглядом і духовним формуванням. Дослідження В. Джейнса та М. Андроне звертають увагу на історичну роль протестантської освіти в розвитку релігійного виховання, масової грамотності та інституцій шкільництва. Праці М. Арнольда, а також історичні огляди, присвячені Лютеру, Кальвіну, Цвінглі демонструють, що освітній проєкт Реформації був органічно пов'язаний із біблійним, церковним і соціальним вимірами протестантизму.

В українському академічному просторі проблема християнської та богословської освіти також дедалі активніше осмислюється. Так, В. Хромець, наприклад, досліджує богословську освіту як феномен релігійного та світського освітнього простору України. Ю. Чорноморець звертає увагу на сучасні тенденції розвитку духовної освіти, зокрема на переорієнтацію протестантської системи на підготовку не лише служителів, а й активних мирян. Т. Рязанцева, в свою чергу, аналізує богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах та наголошує на потребі формування української протестантської концепції

богослов'я освіти. С. Гоголя та Р. Делятинський із В. Гоголем розглядають культурно-освітню діяльність протестантських церков і суспільне значення богословської освіти в Україні.

Попри наявність значного наукового доробку, проблема християнської освіти саме як чинника формування протестантської ідентичності та світоглядних орієнтирів потребує подальшого цілісного богословського осмислення. Значна частина досліджень розглядає або окремі історичні аспекти протестантського освітнього проєкту, або суто педагогічні механізми релігійного виховання. Натомість менш розробленим залишається питання системного зв'язку між освітньою практикою, конфесійною самосвідомістю, духовним формуванням і біблійним баченням світу, особливо в сучасному українському контексті.

Мета статті полягає у богословському осмисленні ролі християнської освіти як чинника формування протестантської ідентичності та світоглядних орієнтирів особистості, а також у визначенні її значення для збереження конфесійної самосвідомості, засвоєння біблійних цінностей і духовного становлення віруючих у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Християнська освіта в протестантському розумінні бере свій початок не з педагогічної освіти, а з одкровення Бога, який відкриває Себе людині у Слові та покликає її до життя в істині. Біблійний наратив містить численні свідчення того, що передання віри наступним поколінням є невіддільним елементом завіту між Богом і Його народом. У Повт. 6:6-7 підкреслюється обов'язок постійно навчати дітей Божим заповідям, у Пс. 77:5-7 – передавати майбутнім поколінням знання про Божі діла, а в Мт. 28:19-20 – здійснювати учнівство всіх народів і через навчання зберігати все, що заповідав Христос. Апостольська традиція також пов'язує духовну зрілість із наставництвом, формуванням розуму, оновленням мислення й здатністю розпізнавати Божу волю (Рим. 12:2; Еф. 4:11-13; 2 Тим. 3:14-17).

Саме тому в протестантському богослов'ї освіта не зводиться до інформативної передачі доктринального матеріалу. Йдеться про цілісний процес учнівства, у межах якого людина формується розумово, морально, духовно та практично. Р. Пазміньо наголошує, що християнська освіта має міждисциплінарні підвалини й потребує ретельного осмислення своїх основ перед тим, як визначати конкретні педагогічні принципи¹. Ця думка є принциповою, оскільки протестантська освіта завжди розуміла себе як похідну від богослов'я, а не як нейтральну технологію з додаванням релігійного змісту.

Дж. Найт, зазначимо, підкреслює, що християнська освіта має бути справді християнською, а не лише «світською пігулкою з християнською оболонкою»². Це означає, що віра не може залишатися зовнішнім додатком до загальноосвітнього процесу. Вона повинна визначати цілі освіти, антропологічні уявлення про людину, розуміння істини, моральності, покликання, спільноти й культури. Інакше кажучи, якщо освітня практика не перетворює способу бачення світу, то вона лише відтворює секулярні схеми мислення, доповнені релігійною термінологією.

А. Голмс, обґрунтовуючи особливу місію християнського коледжу, вказував на потребу цілісного поєднання академічного навчання та християнської віри³. Його підхід особливо важливий для протестантського розуміння освіти, бо він наголошує: завданням християнської інституції є не втеча від світу, а формування людини, здатної компетентно і відповідально діяти в ньому. Отже, освіта має не лише захисну функцію щодо віри, а й місійну та культуротворчу.

У цьому контексті вагомим є також підхід Дж. К. А. Сміта, який пов'язує освіту з формуванням бажань, практик і літургій повсякденного життя⁴. Такий погляд дозволяє подолати редукцію освіти до когнітивного виміру. Протестантська ідентичність якраз формується не

¹ Pazmiño R. W. Foundational Issues in Christian Education: An Introduction in Evangelical Perspective. 3rd ed. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2008. 296 p.

² Knight G. R. Philosophy and Education: An Introduction in Christian Perspective. 4th ed. Berrien Springs, MI: Andrews University Press, 2006. 301

³ Holmes A. F. The Idea of a Christian College. Rev. ed. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1987. 112 p.

⁴ Smith J. K. A. Desiring the Kingdom: Worship, Worldview, and Cultural Formation. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2009. 224 p.

лише через засвоєння доктринальних формул, а й через участь у практиках читання Писання, молитви, співу, служіння, свідчення, взаємної відповідальності, церковної дисципліни та жертовної любові. Тому християнська освіта є процесом не тільки передачі смислів, а й формування звичок серця.

Звідси випливає важливий висновок: у протестантській традиції освіта є теологічно зумовленою формою духовного відновлення людини. Вона покликана вести особу від поверхового релігійного самоусвідомлення до зрілої віри, в якій поєднуються знання, досвід, моральне рішення та церковна практика. Без такого розуміння християнська освіта втрачає здатність бути чинником глибинної ідентичності.

Зауважимо, що важливу роль в становленні християнської освіти зіграв процес Реформації, який запустив імпульс розуміння ролі освіти в формуванні когнітивного знання Слова Божого.

Історія протестантизму демонструє, що освітній вимір був не вторинним наслідком Реформації, а одним із її органічних виявів. За спостереженням В. Джейнса, протестантська освіта тривалий час відігравала центральну роль у релігійному формуванні християнської традиції⁵. Це пов'язано з тим, що протестантський рух поставив у центр своєї уваги, особисте й спільнотне читання Біблії, а отже, сформував новий запит на грамотність, тлумачення і розуміння тексту, катехизацію та систематичне навчання.

М. Андроне слушно, наприклад, підкреслює, що реформатори вбачали в освіті необхідний засіб послідовного релігійного виховання молоді на основі Писання, а сама Реформація сприяла освіті мас незалежно від статі й соціального статусу⁶. Така орієнтація, зазначимо, не була випадковою. Якщо істина спасення відкривається в біблійному слові, то кожен вірянин має бути здатним читати, слухати, розуміти й перевіряти проголошуване вчення. Освіта, таким чином, ставала формою участі у спільному пошуку істини та засобом захисту від богословської залежності й маніпуляції.

Особливу роль у цьому процесі відіграв Мартін Лютер. Історичні джерела свідчать, що він наполягав на створенні системи освіти, відкритої для широких верств населення, яка мала б фінансуватися міськими радами⁷. Лютер пов'язував освіту з благочестям, розвитком читання і доступом до Писання, а також наполягав на необхідності навчання як хлопців, так і дівчат⁸. У статті М. Арнольда наголошується, що Лютер вважав батьків першими педагогами віри, але водночас визнавав, що цю місію має підтримувати й ширша громада, створюючи належні школи та умови для навчання⁹. Отже, вже в ранньому протестантизмі освіта осмислювалася як спільна відповідальність сім'ї, церкви та громадянської спільноти.

Не менш важливою була кальвіністська лінія розвитку протестантської освіти. Кальвін підтримував ідею широкої освіти під опікою церкви, а заснована ним у Женеві академія стала впливовим осередком богословського й гуманітарного навчання. Історичний розвиток кальвіністського шкільництва в Нідерландах та Шотландії засвідчив, що протестантська освіта має не лише духовну, а й інституційну силу: вона творить спільноту пам'яті, дисципліни, моральних норм і місійного самоусвідомлення.

У результаті Реформація сформувала новий тип релігійної культури, у якій віра вимагала розуміння, а розуміння – освіти. Звідси постали катехизиси, недільні школи, домашні біблійні читання, міські школи, академії та університети. Для протестантизму це означало, що ідентичність віруючого вибудовується не лише через належність до церковної інституції, а й через

⁵ Jeynes W. H. Religious Education, Protestant. In: Runehov A. L. C., Oviedo L. (eds.). *Encyclopedia of Sciences and Religions*. Dordrecht: Springer, 2013. P. 2019.

⁶ Androne M. The Influence of the Protestant Reformation on Education. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 137. P. 80–87.

⁷ Education – Luther and the German Reformation. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/education/Luther-and-the-German-Reformation> (дата звернення: 17.04.2026).

⁸ Arnold M. Martin Luther and Education. *Lutheran Quarterly*. 2019. Vol. 33. P. 287–303.

⁹ Arnold M. Martin Luther and Education. *Lutheran Quarterly*. 2019. Vol. 33. P. 287–303.

здатність особисто засвоювати, інтерпретувати та практикувати біблійну істину. Саме ця логіка зробила освіту одним із найстійкіших елементів протестантської традиції.

Поняття протестантської ідентичності охоплює не тільки формальну конфесійну належність, а значно ширший комплекс явищ: усвідомлення власної церковної та богословської традиції, прийняття її віровчення, участь у характерних практиках спільноти, визнання біблійного авторитету, конфесійної пам'яті, етичних норм і місійного покликання. Ідентичність, підкресливо, у цьому сенсі є динамічним процесом становлення, а не фіксованим статусом.

В. Вардеккер і С. Мідема, до прикладу, вказують, що інституційну ідентичність конфесійної школи визначають щонайменше три чинники: інтерпретація релігійного твердження про істину, розуміння природи освіти та ставлення до культурних відмінностей як змісту освіти¹⁰. Це спостереження особливо цінне для богословського аналізу, адже воно показує: освіта не є нейтральним простором, у якому потім «додається» конфесійна складова. Навпаки, саме спосіб розуміння істини, людини й культури задає характер освітнього середовища та визначає, якою мірою воно сприяє формуванню зрілої протестантської самосвідомості.

Протестантська ідентичність, як ми думаємо, формується передусім через мову віри. Людина входить у певну традицію тоді, коли засвоює її базові наративи, символи, біблійні образи, герменевтичні ключі та етичні орієнтири. Християнська освіта вчить читати світ у світлі Писання, інтерпретувати власний досвід через історію спасіння, розрізняти головне й другорядне в богослов'ї, а також осмислювати себе як частину церковного тіла. Саме тому освітній процес у протестантському середовищі передбачає не тільки курси чи уроки, а й практики спільного читання Біблії, катехизації, проповіді, учнівства, наставництва та церковного служіння.

Суттєву роль тут відіграє постать вчителя, наставника, пастора чи лідера молоді. Дослідження Л. Боеле-де Брейна і Б. де Мюйнка показало, що у професійних ідеалах вчителів із консервативних протестантських шкіл центральним є передання уявлення про «ідеальну християнську людину» через особистий приклад¹¹. Такий висновок підтверджує, що ідентичність формується не лише завдяки змісту навчального матеріалу, а й через втілене свідчення віри. Учень сприймає не тільки те, що вчитель говорить, а й те, як він молиться, ставиться до інших, приймає рішення, переживає сумніви, несе відповідальність і служить ближньому.

Водночас сучасна протестантська освіта стикається з дисбалансом між «формальною» інституційною ідентичністю та особистими світоглядними позиціями учасників освітнього процесу. Дослідження Г. Бертрам-Трост та співавторів засвідчило, що в протестантських школах учителі нерідко переживають труднощі у співвіднесенні власного світогляду з офіційною християнською ідентичністю закладу¹². Це означає, що формальна наявність конфесійного статусу ще не гарантує ефективного формування протестантської ідентичності. Потрібне, вважаємо ми, таке освітнє середовище, у якому християнська віра є не декларацією на рівні документів, а реально проживаною, осмислюваною й комунікованою традицією.

З богословської точки зору це дає підстави твердити, що християнська освіта формує протестантську ідентичність через чотири взаємопов'язані виміри. По-перше, через доктринальний: віруючий засвоює основи протестантського віровчення, історію Реформації, конфесійні акценти й біблійне розуміння спасіння, церкви, благодаті, покликання та освячення. По-друге, через наративний: особа вчиться бачити себе в історії Божого діяння та в історії власної конфесійної спільноти. По-третє, через практичний: ідентичність розкривається в дисципліні

¹⁰ Wardekker W. L., Miedema S. Denominational School Identity and the Formation of Personal Identity. *Religious Education*. 2001. Vol. 96, no. 1. P. 36–48.

¹¹ Boele-de Bruin H. L., de Muynck A. Exploring the Professional Ideals of Christian Teachers from Conservative Protestant Schools in the Netherlands. *International Journal of Christianity & Education*. 2018. Vol. 22, no. 1. P. 8–22.

¹² Bertram-Troost G., Versteeg I., Van der Kooij J., Van Nes I., Miedema S. Beyond the Split between Formal School Identity and Teachers' Personal Worldviews: Towards an Inclusive (Christian) School Identity. *Education Sciences*. 2018. Vol. 8, no. 4. Article 208.

молитви, читання Писання, участі у громаді, служінні та відповідальному способі життя. По-четверте, через комунікацію віруючий не просто «володіє» переконаннями, а входить у спільноту, яка через ці переконання живе, їх перевіряє і передає далі.

Таким чином, освіта в протестантському контексті є не зовнішнім сервісом для церковної організації, а механізмом відтворення самої церковної традиції. Без освітнього виміру протестантська ідентичність швидко редукується до суб'єктивної релігійності без богословської глибини, або до культурного маркера без внутрішньої духовної сили.

Одним із найважливіших результатів християнської освіти є формування світогляду. Під світоглядом у межах цієї статті слід розуміти цілісну систему базових уявлень про Бога, людину, світ, істину, добро, зло, сенс історії, покликання та майбутнє. Світогляд не зводиться до сукупності окремих думок; це фундаментальна структура інтерпретації реальності, яка впливає на моральний вибір, інтелектуальні пріоритети, політичні уявлення, культурні смаки та життєві практики.

Протестантська освіта виходить із того, що світогляд віруючого має бути біблійно обґрунтованим. Це означає, що джерелом його формування є не лише особистий досвід, суспільні настрої чи медійні дискурси, а передусім Святе Письмо, прочитане в церковній спільноті та осмислене в межах живої богословської традиції. Саме тут виявляється стратегічне значення освіти: вона допомагає поєднати віру і мислення, уникнути розриву між «церковним» і «світським» життям, сформувати здатність до християнського судження в питаннях культури, науки, економіки, сім'ї, політики та етики.

Дж. Найт і А. Голмс, наголосимо, у своїх працях показують, що християнська освіта має на меті не просто релігійну соціалізацію, а цілісну інтеграцію віри та знання¹³. Це означає, що протестантський світогляд формується на перетині богослов'я, гуманітарної та природничої освіти, етики, історичної пам'яті та культурної відповідальності. Якщо віра залишається лише емоційним або суто приватним досвідом, то людина не отримує інтелектуальних інструментів для її послідовного втілення в сучасному світі.

Важливе значення тут має ідея Дж. К. А. Сміта про те, що світогляд не є суто інтелектуальною конструкцією, а формується через бажання, практики й ритуали¹⁴. У цьому сенсі протестантська освіта має не лише навчати правильних доктрин, а й привчати до правильно впорядкованого життя. Людина може декларативно поділяти біблійні переконання, але залишатися сформованою споживацькими, націоналістичними, індивідуалістичними чи технократичними «літургіями» сучасної культури. Християнська освіта покликана розпізнавати ці приховані механізми формування особистості та протиставляти їм біблійні практики: поклоніння, покавання, служіння, милосердя, гостинність, спільнотність і працю як покликання.

Дослідження М. Кавоніус і М. Убані свідчить, що релігійна освіта може або реально зміцнювати уже наявний світогляд, або виявлятися малозначущою для його розвитку – залежно від того, як саме учні переживають освітній процес¹⁵. Цей висновок є важливим для протестантських спільнот: сам факт наявності уроків, курсів чи семінарів не гарантує формування біблійного світогляду. Освіта стає дієвою силою тоді, коли вона поєднує зміст, досвід, рефлексію та практику. Іншими словами, світогляд формується там, де людина не лише чує істину, а й вчиться співвідносити її зі своїм життям.

К. Турпін, наприклад, наголошує, що релігійна освіта виходить за межі виключно конгрегаційного простору, хоча сама література часто уявляє її саме як завдання, критично спрямоване

¹³ Knight G. R. *Philosophy and Education: An Introduction in Christian Perspective*. 4th ed. Berrien Springs, MI: Andrews University Press, 2006. 301 p.

¹⁴ Smith J. K. A. *Desiring the Kingdom: Worship, Worldview, and Cultural Formation*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2009. 224 p.

¹⁵ Kavonius M., Ubani M. The Contribution of Religious Education and Ethics to the Development of Worldviews: Reflections of Finnish 9th Grade Students. *Journal of Religious Education*. 2020. Vol. 68. P. 59–72.

на формування віри у межах живої громади¹⁶. Для протестантської перспективи це означає, що світоглядні орієнтири формуються в багатьох середовищах одночасно: у сім'ї, церкві, школі, університеті, молодіжному служінні, медіапросторі, професійному середовищі. Завдання християнської освіти полягає в тому, щоб ці середовища не суперечили одне одному, а підтримували інтегральне бачення світу.

У практичному плані протестантський світогляд, сформований християнською освітою, має кілька характерних рис. По-перше, це біблійне бачення людини як створеної на образ Божий, але зраненої гріхом і покликаної до відновлення в Христі. По-друге, це розуміння світу як Божого творіння, яке має внутрішню впорядкованість, а тому може відповідально досліджуватися й розвиватися. По-третє, це моральний вимір, де свобода пов'язується не з довільністю, а з послухом істині. По-четверте, це есхатологічна перспектива, що дозволяє не абсолютизувати жодний земний порядок, але й не уникати відповідальності за нього. По-п'яте, це місійна установка: світогляд не замикає віруючого в церковному гетто, а спрямовує до служіння світові.

Отже, християнська освіта є вирішальним середовищем формування світоглядних орієнтирів протестанта. Вона створює умови для того, щоб віра не залишалася фрагментованою сферою приватної побожності, а ставала принципом цілісного бачення реальності.

Однією з характерних особливостей протестантської традиції є різноманіття освітніх форм. Християнська освіта тут здійснюється не лише в межах формальних богословських шкіл, а й у широкому спектрі інституцій і практик: сім'я, недільна школа, молодіжне служіння, домашні біблійні групи, християнська школа, коледж, семінарія, університет, програми для мирян, місійні центри, онлайн-курси, менторські ініціативи та неформальні навчальні спільноти. Таке розмаїття свідчить, що протестантське розуміння освіти має наскрізний характер і охоплює все життя віруючого.

Первинним простором християнської освіти традиційно виступає сім'я. Лютер наголошував на покликанні батьків бути першими наставниками своїх дітей у вірі. Цей принцип зберігає актуальність і сьогодні: жодна церковна програма не може повністю компенсувати відсутність домашньої біблійної культури, молитви, розмов про віру та особистого прикладу. У сім'ї закладаються базові структури релігійної пам'яті, довіри, моральної чутливості та церковної належності.

Другим ключовим середовищем є громада. Саме тут відбувається літургійне й проповідницьке формування, катехизація, наставництво, підготовка до хрещення, участь у служінні та практичне навчання християнському життю. К. Турпін, до прикладу, звертає увагу, що значна частина літератури з християнської релігійної освіти розглядає громаду як критично важливу спільноту спільної ідентичності та практики¹⁷. Це пояснюється тим, що саме в церковній спільноті знання про Бога перетворюється на живий досвід віри, а індивідуальна побожність вкорінюється в тілі Христовому.

Особливу функцію виконує школа – як деномінаційна, так і загалом християнська. Вона поєднує систематичне навчання з можливістю цілеспрямованого формування цінностей, характеру, дисципліни, професійних навичок та світоглядних орієнтирів. Дослідження Бертрам-Трост та співавторів, а також Боеле-де Брейн і де Мюйнка показують, що для християнських шкіл вирішальними є не тільки офіційні документи про ідентичність, а й реальна культура спілкування, відкритість до обговорення віри, персональна вкоріненість педагогів у християнську традицію та здатність поєднувати професіоналізм із духовною автентичністю.

Семінарії та богословські інститути, як модель, мають іншу, але не менш важливу функцію. Вони відповідають за поглиблене осмислення Писання, доктрини, історії Церкви, місіології, душпастирства, гомілетики, християнської етики та практичного богослов'я. Однак

¹⁶ Turpin K. Religious Education beyond Congregational Settings. Religions. 2018. Vol. 9, no. 11. Article 348.

¹⁷ Turpin K. Religious Education beyond Congregational Settings. Religions. 2018. Vol. 9, no. 11. Article 348.

у протестантському контексті підготовка в семінарії не повинна відриватися від життя громади. Якщо семінарська освіта перетворюється на суто академічну вправу без духовної й церковної інтеграції, вона ризикує виробляти не служителів, а спеціалістів без еклезіального коріння. Саме тому найкращі моделі протестантської освіти прагнуть до поєднання академічної вимогливості, духовної формації та практики служіння.

Сучасна технологічна ситуація додає ще один вимір – цифровий. Онлайн-курси, подкасти, відеолекції, біблійні застосунки й цифрові спільноти істотно розширили доступ до християнського навчання. Проте це відкриває не лише нові можливості, а й нові ризики: фрагментацію уваги, вибіркове споживання контенту без церковної відповідальності, конкуренцію між інформаційною доступністю та глибиною засвоєння. Тому протестантська освіта сьогодні потребує не просто цифрового розширення, а богословського осмислення того, як нові медіа можуть служити учнівству, а не підмінювати його.

У педагогічному сенсі протестантська освіта є ефективною тоді, коли поєднує щонайменше чотири стратегії. Перша – когнітивна: систематичне ознайомлення з біблійним і богословським змістом. Друга – формативна: вироблення духовних звичок, дисциплін і чеснот. Третя – діалогічна: створення простору для питань, сумнівів, особистого пошуку та спільного роздуму. Четверта – практична: залучення до реального служіння, милосердя, місії, лідерства, професійної етики. Лише поєднання цих вимірів забезпечує таке навчання, яке не обмежується переданням інформації, а веде до трансформації особистості.

Попри потужну історичну спадщину, сучасна протестантська освіта переживає період суттєвих випробувань. Одним із головних викликів є секуляризація, яка не завжди означає пряме заперечення релігії, але часто веде до її витіснення в приватну сферу. У такій логіці віра сприймається як особисте переконання, що не повинно визначати суспільне мислення, академічну діяльність, громадянську позицію чи культурну творчість. Для протестантської освіти це означає постійний ризик самообмеження: вона може поступово відмовлятися від претензії на цілісне бачення світу й перетворюватися на систему приватної духовної підтримки.

Другий виклик – світоглядний плюралізм і релятивізм. Сучасна людина одночасно перебуває під впливом різних джерел смислу: соціальних мереж, масової культури, популярної психології, політичної пропаганди, ринку саморозвитку, ідеологій успіху, радикального індивідуалізму. За таких умов навіть християни можуть поєднувати біблійну лексику з небіблійними антропологічними та етичними уявленнями. Саме тому протестантська освіта має не лише навчати «правильних відповідей», а й допомагати розпізнавати приховані світоглядні передумови культурних практик.

Третій виклик пов'язаний з інституційною розмитістю ідентичності. Б. де Мюйнк і Б. Кунц звертають увагу, до прикладу, що християнські освітні інституції потребують безперервного відновлення місії, оскільки на них впливають очікування батьків і студентів, державна політика, внутрішні зміни в персоналі та широкі соціальні процеси¹⁸. Іншими словами, ідентичність освітнього закладу не є раз і назавжди гарантованою. Якщо школа, коледж чи семінарія не ведуть свідомої роботи над осмисленням власного покликання, то з часом їхня конфесійна специфіка може перетворитися на символічну декорацію.

Це підтверджують і емпіричні дослідження протестантських шкіл. Г. Бертрам-Трост та співавтори показують, що для вчителів питання співвідношення особистого світогляду та формальної християнської ідентичності школи може бути проблемним. Подібно Л. Боеле-де Брейн і Б. де Мюйнк виявили, побачивши, що віра в професійних ідеалах учителів часто проявляється через соціально-поведінкові чесноти, тоді як виразні світоглядні чи дидактичні маркери християнського підходу виявляються слабшими. Це означає, що сучасна протестантська освіта

¹⁸ Muynck B., Kunz B. Revitalizing the Mission: The Challenge for Christian Education to Discover Contextual Vocation and Ethos. Religions.

стоїть перед загрозою редукції своєї ідентичності до загальноморального гуманізму, який уже не має виразної біблійної та конфесійної глибини.

Четвертий виклик стосується поколіннєвих змін. Дж. Гултом, аналізуючи формування духовної ідентичності покоління Alpha, наголошує на тому, що молодь зростає в контексті скептицизму, суб'єктивізму, релятивізму й переходу від релігійності до секулярності¹⁹. Це створює нові умови для протестантської освіти: вона має говорити до покоління, яке звикло до візуальної культури, швидкої інформації, мережевої комунікації, емоційної автентичності та підвищеної чутливості до питань інклюзії, свободи, ідентичності та справедливості. Традиційні форми викладання без оновлення педагогіки ризикують втрачати комунікативну силу.

П'ятий виклик – розрив між освітою та практикою церковного життя. Іноді богословське навчання існує паралельно до повсякденного служіння громади, а деколи громада недооцінює потребу в глибокій освіті, надаючи перевагу харизмі, досвіду чи прагматичній ефективності. Наслідком цього стає або інтелектуалізація без духовної глибини, або релігійний активізм без богословської зрілості. Християнська освіта в протестантському середовищі має долати цей розрив, інтегруючи богословське мислення, духовну формацію та церковну практику в єдиний процес.

Аналіз богословських засад, історичного досвіду та сучасних викликів дозволяє окреслити кілька принципових перспектив розвитку протестантської освіти. Передусім ідеться про потребу відновлення цілісного бачення освіти як учнівства. У багатьох церковних контекстах освіта досі сприймається як додатковий елемент служіння – курс, семінар або окремий підрозділ. Натомість протестантська традиція свідчить, що освіта є структурною формою життя Церкви. Тому перспективним є не стільки механічне збільшення кількості програм, скільки переосмислення всієї церковної культури як освітньо-формативної, трансформативної.

Друга перспектива пов'язана з інтеграцією формальної, неформальної та інформальної освіти. Якщо протестантська ідентичність формується в сім'ї, громаді, школі, служінні та медіапросторі одночасно, то ці сфери мають бути взаємно узгодженими і збалансованими. Доцільною є розробка таких моделей, у яких сімейне читання Біблії, недільна школа, молодіжне служіння, освітні програми для дорослих і богословські курси для служителів утворювали б єдиний процес зростання, а не ізольовані сегменти.

Третя перспектива – розвиток педагогіки наставництва. Сучасна культура часто пропонує надлишок інформації, але дефіцит довіри, глибоких відносин і персонального супроводу. Саме тому для протестантської освіти особливо важливим є відновлення моделі, в якій знання передається не тільки через лекцію, а й через спільне життя, духовний приклад, відкритий діалог і тривале наставництво. Це дозволяє поєднати інтелектуальне навчання з духовною формацією й моральною відповідальністю.

Четверта перспектива стосується розвитку українського протестантського богослов'я освіти. Потреба, на яку вказує Т. Рязанцева²⁰, має стратегічне значення. Без власної богословської концептуалізації освіти протестантські заклади ризикують або безкритично запозичувати зовнішні моделі, або залишатися на рівні фрагментарних практичних рішень. Натомість формування української протестантської теології освіти дозволить осмислити природу людини, Церкви, культури, суспільства, нації, пам'яті, війни, покликання та служіння в координатах біблійної віри і конкретного історичного досвіду України.

П'ята перспектива – відповідальне використання цифрових ресурсів. Онлайн-освіта вже стала невід'ємною частиною життя церков і навчальних закладів. Однак її розвиток має супроводжуватися увагою до якості змісту, духовної глибини, комунікативної етики, церковної підзвітності та формування спільноти. Цифрова форма не повинна вести до атомізації

¹⁹ Gultom J. M. P. Protestant Church Strategy in Building Spiritual Identity for Generation Alpha. *Verbum Vitae*. 2023. Vol. 41, no. 4.

²⁰ Рязанцева Т. О. Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-Азіатської акредитаційної асоціації: дис. ... д-ра філософії: 041. Київ, 2021. 252 с.

віруючого, коли він споживає релігійний контент поза реальними відносинами учнівства. Перспективною є гібридна модель, де онлайн-ресурси доповнюють, але не підміняють живу церковну й освітню спільноту.

Шоста перспектива – посилення суспільного виміру протестантської освіти. У сучасній Україні протестантська ідентичність не може формуватися ізольовано від досвіду війни, волонтерства, громадянської солідарності, захисту людської гідності та суспільної відбудови. Християнська освіта має готувати людей до служіння світові, а не лише до підтримки церковних інституцій. Саме в такому розрізі протестантський світогляд не замикатиметься в субкультурі, а набуватиме публічної відповідальності.

У підсумку можна сказати, що майбутнє протестантської освіти залежить від здатності поєднати богословську вірність із педагогічною мудрістю, історичну спадкоємність – із культурною чутливістю, конфесійну самосвідомість – із відкритістю до відповідального служіння в суспільстві. Лише за цієї умови освіта залишатиметься дієвим чинником формування протестантської ідентичності та світоглядних орієнтирів.

Висновки. Християнська освіта в протестантській традиції має фундаментальне значення, оскільки вона безпосередньо пов'язана з авторитетом Святого Письма, ідеєю загального священства віруючих та розумінням Церкви як спільноти учнів Христа. Її роль полягає не лише в переданні богословських знань, а в цілісному формуванні людини, здатної свідомо сповідувати віру, жити відповідно до біблійних принципів і брати відповідальну участь у церковному та суспільному житті.

Освітній імпульс Реформації став одним із вирішальних чинників становлення протестантської традиції. Орієнтація на читання Писання, катехизацію, загальнодоступну освіту й створення освітніх інституцій зробили навчання складовою самої конфесійної ідентичності. Історично протестантизм формувався як культура віри, що прагне розуміння, а тому освіта стала засобом не лише інтелектуального, а й духовного й соціального перетворення.

Християнська освіта виступає одним із головних механізмів формування протестантської ідентичності. Вона створює простір, у якому віруючий засвоює мову віри, входить у наратив конфесійної пам'яті, набуває досвіду церковної спільноти, виробляє етичні орієнтири та вчиться практикувати християнське служіння. Через освітній процес протестантська ідентичність переходить від рівня формальної належності до рівня усвідомленої, аргументованої й прожитої віри.

Не менш суттєвим є світоглядний вимір християнської освіти. Саме вона допомагає інтегрувати віру і знання, подолати фрагментацію між «духовним» і «світським», сформувати біблійне бачення людини, світу, моралі, культури, праці та історії. У сучасних умовах секуляризації, релятивізму та інформаційного перевантаження ця функція набуває особливої ваги, оскільки без послідовного світоглядного формування протестантська ідентичність стає вразливою до розмиття й внутрішньої суперечливості.

Український контекст надає проблемі додаткової гостроти. Сучасна протестантська освіта в Україні дедалі більше орієнтується на підготовку не лише духовенства, а й зрілих мирян, здатних до публічної відповідальності, громадянського служіння та богословського осмислення суспільних викликів. У зв'язку з цим особливо актуальним є розвиток власної української протестантської теології освіти, яка поєднає біблійну вірність, конфесійну самосвідомість, педагогічну ефективність і культурну відповідальність.

Християнська освіта є одним із визначальних чинників формування протестантської ідентичності та світоглядних орієнтирів. Її стратегічна функція полягає у збереженні духовної спадкоємності, переданні віровчення, формуванні характеру, розвитку біблійного мислення й підготовці віруючих до зрілої участі в житті Церкви та суспільства. Саме тому подальший розвиток протестантської освіти має розглядатися як одна з ключових умов життєздатності протестантських спільнот у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Androne M. The Influence of the Protestant Reformation on Education *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 137. P. 80–87. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.05.256.
2. Arnold M. Martin Luther and Education *Lutheran Quarterly*. 2019. Vol. 33. P. 287–303.
3. Bertram-Troost G., Versteeg I., van der Kooij J., Van Nes I., Miedema S. Beyond the Split between Formal School Identity and Teachers' Personal Worldviews: Towards an Inclusive (Christian) School Identity *Education Sciences*. 2018. Vol. 8, no. 4. Article 208. DOI: 10.3390/educsci8040208.
4. Boele-de Bruin H. L., de Muynck A. Exploring the Professional Ideals of Christian Teachers from Conservative Protestant Schools in the Netherlands *International Journal of Christianity & Education*. 2018. Vol. 22, no. 1. P. 8–22. DOI: 10.1177/2056997117740367.
5. Education – Luther and the German Reformation *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/education/Luther-and-the-German-Reformation> (дата звернення: 17.04.2026).
6. Education – The Calvinist Reformation *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/education/The-Calvinist-Reformation> (дата звернення: 17.04.2026).
7. Gultom J. M. P. Protestant Church Strategy in Building Spiritual Identity for Generation Alpha // *Verbum Vitae*. 2023. Vol. 41, no. 4. DOI: 10.31743/vv.16531.
8. Holmes A. F. *The Idea of a Christian College*. Rev. ed. Grand Rapids, MI : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1987. 112 p.
9. Jeynes W. H. Religious Education, Protestant // *Encyclopedia of Sciences and Religions* / eds. A. L. C. Runehov, L. Oviedo. Dordrecht : Springer, 2013. P. 2019–2025. DOI: 10.1007/978-1-4020-8265-8_6.
10. Kavonius M., Ubani M. The Contribution of Religious Education and Ethics to the Development of Worldviews: Reflections of Finnish 9th Grade Students // *Journal of Religious Education*. 2020. Vol. 68. P. 59–72. DOI: 10.1007/s40839-020-00092-9.
11. Knight G. R. *Philosophy and Education: An Introduction in Christian Perspective*. 4th ed. Berrien Springs, MI : Andrews University Press, 2006. 301 p.
12. Muynck B., Kunz B. Revitalizing the Mission: The Challenge for Christian Education to Discover Contextual Vocation and Ethos. *Religions*. Vol. 14, no. 10. 2023. Article 1330. DOI: 10.3390/rel14101330.
13. Pazmiño R. W. *Foundational Issues in Christian Education: An Introduction in Evangelical Perspective*. 3rd ed. Grand Rapids, MI : Baker Academic, 2008. 296 p.
14. Smith J. K. A. *Desiring the Kingdom: Worship, Worldview, and Cultural Formation*. Grand Rapids, MI : Baker Academic, 2009. 224 p.
15. Turpin K. Religious Education beyond Congregational Settings // *Religions*. 2018. Vol. 9, no. 11. Article 348. DOI: 10.3390/rel9110348.
16. Wardekker W. L., Miedema S. Denominational School Identity and the Formation of Personal Identity. *Religious Education*. Vol. 96, no. 1. 2001. P. 36–48. DOI: 10.1080/00344080120950.
17. Гоголь С. О. Культурно-освітня діяльність протестантських церков у соціокультурному просторі незалежної України. *Культура України*. Вип. 57. 2017. С. 190–197.
18. Делятинський Р., Гоголь В. Богословська освіта і наука як засоби формування громадянського суспільства в Україні. *Грані*. Т. 26, № 3. 2023. С. 6–19. DOI: 10.15421/172342.
19. Рязанцева Т. О. Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-Азіатської акредитаційної асоціації : дис. ... д-ра філософії : 041. Київ, 2021. 252 с.
20. Хромець В. Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11. Київ, 2019. 404 с.
21. Чорноморець Ю. П. Перспективи розвитку духовної освіти в Україні. *Філософія освіти*. № 26 (1). 2020. С. 131–147.

References:

1. Androne M. The Influence of the Protestant Reformation on Education *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 137. P. 80–87. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.05.256. [English].
2. Arnold M. Martin Luther and Education *Lutheran Quarterly*. 2019. Vol. 33. P. 287–303. [English].
3. Bertram-Troost G., Versteeg I., van der Kooij J., Van Nes I., Miedema S. Beyond the Split between Formal School Identity and Teachers' Personal Worldviews: Towards an Inclusive (Christian) School Identity *Education Sciences*. 2018. Vol. 8, no. 4. Article 208. DOI: 10.3390/educsci8040208. [English].
4. Boele-de Bruin H. L., de Muynck A. Exploring the Professional Ideals of Christian Teachers from Conservative Protestant Schools in the Netherlands *International Journal of Christianity & Education*. 2018. Vol. 22, no. 1. P. 8–22. DOI: 10.1177/2056997117740367. [English].
5. Education – Luther and the German Reformation *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/education/Luther-and-the-German-Reformation> (Accesses 17.04.2026). [English].
6. Education – The Calvinist Reformation *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/education/The-Calvinist-Reformation> (Accesses 17.04.2026). [English].
7. Gultom J. M. P. Protestant Church Strategy in Building Spiritual Identity for Generation Alpha // *Verbum Vitae*. 2023. Vol. 41, no. 4. DOI: 10.31743/vv.16531.
8. Holmes A. F. *The Idea of a Christian College*. Rev. ed. Grand Rapids, MI : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1987. 112 p. [English].

9. Jeynes W. H. Religious Education, Protestant. *Encyclopedia of Sciences and Religions* / eds. A. L. C. Runehov, L. Oviedo. Dordrecht : Springer, 2013. P. 2019–2025. DOI: 10.1007/978-1-4020-8265-8_6. [English].
10. Kavonius M., Ubani M. The Contribution of Religious Education and Ethics to the Development of Worldviews: Reflections of Finnish 9th Grade Students // *Journal of Religious Education*. 2020. Vol. 68. P. 59–72. DOI: 10.1007/s40839-020-00092-9. [English].
11. Knight G. R. *Philosophy and Education: An Introduction in Christian Perspective*. 4th ed. Berrien Springs, MI : Andrews University Press, 2006. 301 p.
12. Muynck B., Kunz B. Revitalizing the Mission: The Challenge for Christian Education to Discover Contextual Vocation and Ethos. *Religions*. Vol. 14. no. 10. 2023. Article 1330. DOI: 10.3390/rel14101330. [English].
13. Pazmiño R. W. *Foundational Issues in Christian Education: An Introduction in Evangelical Perspective*. 3rd ed. Grand Rapids, MI : Baker Academic, 2008. 296 p.
14. Smith J. K. A. *Desiring the Kingdom: Worship, Worldview, and Cultural Formation*. Grand Rapids, MI : Baker Academic, 2009. 224 p. [English].
15. Turpin K. Religious Education beyond Congregational Settings // *Religions*. 2018. Vol. 9, no. 11. Article 348. DOI: 10.3390/rel9110348. [English].
16. Wardekker W. L., Miedema S. Denominational School Identity and the Formation of Personal Identity. *Religious Education*. Vol. 96, no. 1. 2001. P. 36–48. DOI: 10.1080/00344080120950. [English].
17. Hohulia, S. O. (2017) Kulturno-osvitnia diialnist protestantskykh tserkov u sotsiokulturnomu prostori nezaleznoi Ukrainy [Cultural and Educational Activities of Protestant Churches in the Sociocultural Context of Independent Ukraine]. *Kultura Ukrainy*. 57. 190–197. [Ukrainian].
18. Deliatynskyi, R. & Hohol V. (2023) Bohoslovska osvita i nauka yak zasoby formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Theological Education and Scholarship as Means of Building Civil Society in Ukraine]. *Hrani*. 26, 3. 6–19. DOI: 10.15421/172342. [Ukrainian].
19. Riazantseva, T. O. (2021) Bohoslovski osnovy navchannia i vykhovannia v suchasnykh yevanhelskykh navchalnykh zakladakh Yevro-Aziatskoi akredytatsiinoi asotsiatsii [Theological Foundations of Teaching and Education in Contemporary Evangelical Educational Institutions of the Euro-Asian Accreditation Association] : dys. ... d-ra filosofii : 041. Kyiv. 252. [Ukrainian].
20. Khromets, V. L. (2019) Bohoslovska osvita yak fenomen relihiinoho ta svitskoho osvitnoho prostoru Ukrainy [Theological education as a phenomenon of the religious and sec[ular] educational space of Ukraine] : dys. ... d-ra filos. nauk : 09.00.11. Kyiv. 404.
21. Chornomorets, Yu. P. (2020) Perspektyvy rozvytku dukhovnoi osvity v Ukraini [Prospects for the Development of Religious Education in Ukraine.]. *Filosofia osvity*. 26 (1). 131–147. [Ukrainian].
22. Khromets, V. L. (2019). *Bohoslovska osvita yak fenomen relihiinoho ta svitskoho osvitnoho prostoru Ukrainy* [Theological education as a phenomenon of the religious and secular educational space of Ukraine] (Doctoral dissertation). Kyiv, Ukraine. [Ukrainian].
23. Chornomorets, Yu. P. (2020). *Perspektyvy rozvytku dukhovnoi osvity v Ukraini* [Prospects for the development of spiritual education in Ukraine]. *Filosofia osvity*, 26(1), 131–147. [Ukrainian].
24. Riazantseva, T. O. (2021). *Bohoslovski osnovy navchannia i vykhovannia v suchasnykh yevanhelskykh navchalnykh zakladakh Yevro-Aziatskoi akredytatsiinoi asotsiatsii* [Theological foundations of teaching and upbringing in modern evangelical educational institutions of the Euro-Asian Accreditation Association] (PhD dissertation). Kyiv, Ukraine. [Ukrainian].
25. Hohulia, S. O. (2017). *Kulturno-osvitnia diialnist protestantskykh tserkov u sotsiokulturnomu prostori nezaleznoi Ukrainy* [Cultural and educational activity of Protestant churches in the sociocultural space of independent Ukraine]. *Kultura Ukrainy*, 57, 190–197. [Ukrainian].
26. Deliatynskyi, R., & Hohol, V. (2023). *Bohoslovska osvita i nauka yak zasoby formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini* [Theological education and science as means of forming civil society in Ukraine]. *Hrani*, 26(3), 6–19. <https://doi.org/10.15421/172342>. [Ukrainian].

Прийнято 26.04.2026.

Рекомендовано до друку 04.05.2026.

Опубліковано: 08.06.2026